

ÉVFORDULÓK

Kétszáz éve született Arany János

Ünnepi beszéd az MTA Arany János Emlékévet megnyitó tudományos konferenciáján Nagyszalontán*

Amikor Arany Jánost 1867-ben felterjesztették a *Szent István Rendre*, nemcsak ő maga tiltakozott az uralkodó döntése ellen, de egy főrend is panaszt tett Andrássy Gyula miniszterelnöknél, mondván, ez a jeles kitüntetés addig csak igen magas rangúaknak járt. Az anekdota szerint Andrássy egy kérdéssel válaszolt: „*Meg tudná mondani Excellenciád, ki volt Raffaello korában a külügyminiszter?*”

Tisztelt Polgármester Úr, Tisztelt Püspök Úr, Tisztelt Emlékbizottság, Tisztelt Megemlékezők!

Evilági halhatatlanságra csak alkotó ember képes. Aki műveiben, halála után is velünk marad. Velünk marad, mert maradandót hozott létre: hidat, verset, újító szerkezetet, szobrot, tudományos tételt, regényt, békét és szabadságot.

Ha így élt, akár földesúr volt, vagy földműves szülők gyermeke, államtitkár, vagy költő – nem rangokban hordozott, de valódi méltósága volt. Kérdemli, hogy emlékezzünk rá.

1817 márciusa és 1882 októbere között Magyarországon összesűrűsödött a történelmi idő. Bátor hangjukat hallató, újító szellemű, áldozatra képes hazafiak döntöttek úgy, hogy kezükbe veszik a haza sorsát.

Amikor Arany János megszületik – 1817-ben –, esztendőik óta csak a napóleoni háborúk súlyos következményeiről tárgyal az Országgyűlés. Amikor 4 évesen a hamuba írt betűk révén megtanul olvasni, majd elkezd az iskolát, az újraindult diétán Széchenyi István magyar tudós társaságot alapít. Ifjúkora idején a reformországgyűlések parázs vitái zajlanak örökváltásról, közteherviselésről.

Mire felnőtté válik, a haza és haladás programja új pályára igyekszik állítani Magyarországot. Egy nemzet próbál megszabadulni a rendi feudalizmus lehúzó súlyától, és megtalálni az utat a polgári Magyarország felé. Mire Arany János, nagyszalontai jegyzőként, pályázatra küldi első műveit, Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos már megjárta a börtönt. Mire a *Toldi* sikere ismertté teszi nevét, Petőfi már népszerű ifjú költőseni. Mire barátságuk Petőfivel kiteljesedhetne, kitor a forradalom, jön a szabadságharc. Petőfi s a haza igazságos ügye egyaránt oda lesz.

Arany János megéli a Világos és Arad utáni élet kínzó fájalmát, a fagyott várakozást, a Bach-korszak passzív némaságát. Majd az Akadémián bekapcsolódik a kiegyezés előtti beszélgetésekbe. Hallgat és vár, egyszerre kétkedik és remél.

Sok csapással terhelt élete utolsó 15 esztendejében még figyelemmel kísérheti, hogy mire jut az ország az új közjogi alapokra helyezett Monarchiában.

Lám, hova jutott Magyarország e termékeny, mozgalmas és igen zsúfolt két emberöltő alatt!

Számunkra azonban e 65 esztendőnek legalább ilyen fontos öröksége egy csöndes, szerény ember élete.

* 2017. március 2-án Nagyszalontán a református templomban Szöcs Géza kormánybiztos nyitotta meg az Arany János Emlékévet. Ezt követően a Városháza nagytermében a Magyar Tudományos Akadémia kihelyezett tudományos ülést tartott, amelyen Áder János, a Magyar Köztársaság elnöke az itt közölt megnyitóbeszédet mondta el. *A szerk.*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Arany János kerülte a nyilvánosságot, óvatos aggodalommal tekintett a kéréstlen népszerűsége. Alkotó életével, visszahúzódó alkatával azonban mégis részesévé vált a XIX. század legnagyobb vállalkozásának: a magyar nemzet újraalapításának.

Társa, ihletője, barátja, hátrószága volt mindazoknak, akik új hazát akartak teremteni Petőfi szavaival: „*Egy új hazát, mely szebb a réginél.*”

Ez az új haza azonban éppúgy épült a csöndes, hűséges, igaz szóból, mint a hangos tiltakozásból. Éppúgy épült az erkölcsös munka lassú eredményeiből, mint a tömör és sürgető jelszavakból. Éppúgy épült Arany János költészetéből, mint a szabadság, a közteherviselés eszményéből, vagy az iparosodás, a tulajdon, a fejlődés mindennapi valóságából.

Kosztolányi Dezső írja Aranyról: „*Nem volt vátesz, csakugyan. Idegenkedett a szólamoktól. Nem adott tanácsokat az emberiség sürgős és végleges megmentésére.*”

Mégis - tehetjük mi hozzá -, ma Arannyal mérjük és számoljuk azt az időt, amikor a magyar név s a magyar nyelv új becsületet szerzett magának. Még a hazaszeretben is annyira szemérmes volt, hogy régmúlt korok hőseivel mondatta el, mit jelent tartozni valahova, vagy meghalni egy eszméért.

Otthonosabban mozgott a verseivel életre keltett világban, mint magában a valódi életben. Sem a tömeg éljenzése, sem a rosszindulatúak megjegyzései nem érintették meg: (ahogy ő mondta) „*belső önállóságát*” védte minden erejével.

Annál inkább zaklatta folyton háborgó lelkiismerete. Többet vívódott, mint amennyit elégedett volt magával. S bár sok keserűség érte, gyakran csomagolta a fájdalmat iróniába, lágyító szellemességbe.

Születésének 200. évfordulóján joggal tesszük fel a kérdést: ismerjük-e Arany Jánost igazán? Vagy csak iskolai tanulmányaink kötelező tételeit tudjuk felmondani? Egy nemzeti mítoszt tisztelünk-e benne, vagy értjük igényességét, bizonytalanságát, lelkének indulatait? Engedtük-e már közel magunkhoz szellemét? Ízleltük-e mondatait? Csodáltuk-e szóképeit?

Milyennek látjuk Arany Jánost?

Őt, aki sorra vállalta azokat a feladatokat is, amelyeket tehetsége sokszorosán meghaladott. Aki a napi tíz órát igénylő hivatali munkái mellett írt és fordított, de mindenekelőtt családjának élt. Aki teljes magányban, könyvekből tanult meg angolul – de úgy, hogy Hamlet még évszázadokig az ő szavaival fogja kérdezni tőlünk, magyaroctól:

„*Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri
Balsorsa minden nyűgét s nyilait...*”

Aki a döblingi csendet megtörő Széchenyitől kapott erőt, hogy bátran leírja: „*Király, te tetted ezt!*”. Aki valósággal belebetegedett abba, hogy nem utasíthatja vissza az uralkodó kegyes ajándékát. Aki, bár szívével kétkedett, eszével támogatta a kiegészést. És aki az akadémiai üléseken unalmában Jókaiával tréfálkozó cédulákon levelezett. Akit Eötvös azzal védett mások előtt, hogy társaságkerülő ember, de mogorva csöndessége mögött talpig becsületes. Aki szeretett leánya halálát súlyos költői csönddel gyászolta éveken át, s csak annyit tudott papírra vetni, amikor újra és újra az írással próbálkozott: „*Nagyon fáj! nem megy.*” Akit betegsége és bánata másoknál gyorsabban öregített.

Arany Jánost hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára. Oly nagy, amelytől bizonyosan irtózott volna. Deák Ferenc halála óta magyar sírt ekkora sokaság nem állt körbe.

Legtöbben a népszerű, népies epikai hősköltemények és lírai balladák zseniális költőjét gyászolták benne. A lenyűgöző tárgyi tudású és páratlan szókincsű poétát. Az erkölcsös, szelíd embert, a „*kapcsos könyv*” melankolikus alkatú, fanyar verselőjét csak kevesen. Erről az oldaláról nem sokan ismerték.

Utolsó útja még a temetőbe, de onnan már az öröklétbe, a nemzet emlékezetébe vezetett.

Mily pontosan fogalmazta meg ezt is:

„*Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt...*”

Igen, Arany János ma is velünk, hatása bennünk van. Emberöltőkre a magyar irodalom mércéjévé vált. Szállóigévé lettek sorai. Nélküle szegényebbek lennénk, szegényesebben tudnánk kifejezni magunkat édes anyanyelvünkön. 1893 óta szobra ott áll – pontosabban: ott ül – a Nemzeti Múzeum előtt. Mintha csak azt üzenné ezzel a testtartással, hogy az is részese lehet a heroikus küzdelmeknek, aki nem harcol az első sorban, csak ír – de maradandót. Hogy nemcsak karddal és harci kürttel lehet nemzetet szeretni, óvni és menteni, hanem szent aggodalommal is. Hogy a méltósággal, szerényen végzett munka ér annyit, mint a zajos siker: becsüljük hát az ősz bárdok énekét.

Mintha azt üzenné, hogy végzetesen elveszítünk valamit, ha már a tömondatainkat is szilánkosra törjük. Hogy hétköznapi harcaink sokszor fület és lelket sértő hangjaira gyógyír a szép magyar vers. És hogy az emberi érzelmek zavarba ejtő sokfélesége megérdemli az igényes nyelvi kifejezést. Hogy van helye a „gyöngéd szó”-nak akkor is, ha mások „a hont ordítva szeretik”.

Arany Jánosnak nem kellett magaslatra állnia, sem nagyot kiáltania. Hangja ültő helyéből, az íróasztal mellől, a nagyszalontai házból, a nagykőrösi katedrálisból, a szerény akadémiai szobából, a Margitsziget fái alól is messzire hallatszott. S ha jól figyelünk, bizony hallatszik ma is.

A Múzeum körünte sétálva szobra csak röpké pillanatra tűnik elénk. Ha igazán látni akarjuk, arra időt kell szánnunk. Születésének 200. évfordulóján érdemes közelebb lépünk hozzá.

Mert közös jövőnk, a haza sorsa bizony nemcsak az anyagi jóléten, a gazdasági fejlődésen, a nemzeti összterméken, vagy látványos sikereinken múlik. Hanem azon is, hogy megbecsüljük-e nagyjaink teljesítményét, emlékezünk-e rájuk, és tanulunk-e tőlük? Megfogadjuk Arany János intését, hogy a „Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben, / Ember lenni mindég, minden körülményben...”?

Használjuk-e anyanyelvünk árnyalatait, gazdag szókincsét? Olvasunk, mondunk, hallgatunk-e verseket, Arany költeményeit? Halljuk-e Edward király fakó lovának lépteit, és megrendülünk-e a vértanúk dalán? Felismerjük-e Toldi alakját, egyre több emberöltő messzeségében? Értjük-e, mit jelent az, kinek nyakán ül a bűja, s „*oldalát kikezdte annak sarkantyúja*”.

A választ Arany János adja meg!

„Félre, kishitűek, félre! nem vezett el –
Élni fog nyelvében, élni művészettel
Még soká e nemzet!”

Áder János
a Magyar Köztársaság elnöke

Arany János szalontai évtizedei

„Szülőhelyem Szalonta,
Nem szült engem szalonba,
Ezért vágyom naponta
Kunyhóba és vadonba.”

Honfíúi érzéseit 1862-ben e tréfás jellegű anekdotával szedte rímbe. Hasonló érzelmi töltetű, lelkéből lelkezett felkiáltást nagykőrösi tanárként vetett papírra:

„Szalonta, vedd ez énekem,
Te a meleg szív vagy nekem.”

Kedvezőbb körülmények között talán egy bensőséges, meleg vallomás bontakozott volna ki e két felszisszenés folytatásaként. Hasonlóan torzóként maradt reánk az *Óhajtanék én...*, *Szülőhelyem, Az öreg házról*, *Vágytam Juliskám* című, kezdetű töredéke.

Ezt a gyakorta felcsillanó szülőföldhöz ragaszkodást még inkább értékelnünk kell, ha a *Toldi szerelme* egyik versszakában megörökített származási vallomására figyelünk fel:

„Zárt sisakon s pajzson kézbe ’kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.”

E sorokat az emlékmúzeum má rangosodott Csonkatorony bejárata fölött olvashatjuk. A töprengő természetű látogatóban ama kérdés vetődik fel, hogy miként lehetséges egyazon személynek két településről származnia?

A válaszáért a történelem egy bő évszázadával kell visszagyalogolnunk. Amikor, 1606-ban, Bocskai István fejedelem 300 hajdúja lakhelyének bérlő, majd rövidesen megvásárolja Szalontát, közöttük egyetlen Arany nevűt sem találunk. Sőt, a törökök elűzését követő hetekben sem, amikor pedig a környék életben maradt családjai a fegyveres hajdúk védelmében bízva a Köles-ér menti, jelentéktelen Szalontára telepedtek.

Ám a történelemben járatosak az akkori Kraszna vármegyében jócskán találkoznak velük. I. Rákóczi György, Erdély fejedelme a XVIII. század kezdetén ellentétbe került az osztrákokkal. Szavára e táj fegyverfogó férfiai, sorukban Arany nevezetűek is jelentkeztek katonai szolgálatra. Közülük vitézségé-